23. Адамюк О. И. Содержание и теоретико-прикладные аспекты оперативно-тактической характеристики преступлений / О. И. Адамюк // Проблемы повышения эффективности первоначального этапа расследования преступлений. – Мн. : Академия МВД Республики Беларусь, 1999. – С. 36–42.

24. Худяков Ю. М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики / Ю. М. Худяков // Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений. – М. : [б. и.], 1979. – Вып. 2. – С. 46.

25. Тарсуков К. М. Анализ теоретического подхода к выработке понятия «оперативно-тактическая характеристика» в теории ОРД / К. М. Тарсуков, В. П. Шиенок //Актуальные вопросы получения, оценки и использования оперативно-розыскной информации. – Киев, 1986. – С. 54–63.

26. Кузьмин А. Н. Предупреждение оперативно розыскными мерами корыстных преступлений: совершаемых в системе торговли промышленными товарами : автореф. дис…. канд. юрид. наук. – М., 1984. – С. 10.

27. Тарсуков К. М. Совершенствование организации и тактики оперативной разработки несовершеннолетних : автореф. дис…. канд. юрид. наук / К. М. Тарсуков. – М., 1984. – С. 9.

28. Лукашев В. А. Введение в курс ОРД ОВД : учеб. пособие / В. А. Лукашев. – Киев : [б. и.], 1976. – С. 90–91.

29. Алексеев А. И. Актуальные проблемы теории ОРД / А. И. Алексеев, Г. К. Синилов. – М. : [б. и.], 1982. – С. 8.

Лукьянчиков Е. О понятии криминалистической характеристики преступлений. В статье отмечается, что в современной юридической науке и практике расследования преступлений можно констатировать то, что общепризнанными являются понятия уголовно-правовой, криминологической и криминалистической характеристики преступления. Анализируя мнения ведущих учёных-криминологов и криминалистов, уместно отмечается, что для раскрытия преступлений и построения частных методик расследования могут использоваться сведения любых отраслевых юридических наук, в том числе и характеристики преступления, но это не меняет их самостоятельного характера. Раскрывается сущность уголовно-правовой, криминологической, оперативно-розыскной характеристик преступлений и на этой основе делается вывод относительно криминалистической характеристики преступлений, использование которой в достаточной мере может удовлетворить и потребности учёных при разработке рекомендаций для раскрытия преступлений, и практических работников оперативных аппаратов, применяющих эти рекомендации.

Ключевые слова: криминалистика, преступление, характеристика, элементы, связи, признаки, свойства.

Luk'yanchikov E. On the Concept of Forensic Characteristics of Crimes. In the scientific article the author notes that the contemporary legal science and practice of crime investigation prove that the concepts of criminal law as well as criminological and criminal characteristics of the crime are regarded to be generally accepted phenomena nowadays. Examining the views of leading criminologists and forensic scientists the author is pertinent to note that the data of branch legal sciences as well as characteristics of the crimes can be applied in detection of crimes and modeling of private investigation techniques, but they are not separate and criminalistic in nature. The provisions of the article reveal the essence of criminal characteristics of the crime, the criminological characteristics of the crime, operational and investigative characteristics of the crime, and on this basis it is concluded that the criminological characteristics of crimes can adequately meet both the scientists' needs in developing recommendations for crimes detection and practitioners of operational service which apply these recommendations.

Key words: forensic science, crime, the characteristic, the elements, ties, features, quality.

УДК 343.137.5

А. Гусак

Мета, принципи та завдання ювенальної юстиції

У статті проаналізовано поняття ювенальної юстиції. Її мета – не покарання як таке, а виховання молодих людей за допомогою скорочення шкідливого впливу на дітей і підлітків чинника залучення їх у кримінальне судочинство. Визначено принципи, які використовуються для пояснення ювенальної юстиції.

Ключові слова: ювенальна юстиція, захист дитини, виховання молодих людей, реабілітація особи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діти – специфічна, своєрідна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві стереотипи, що забезпе-

© *Гусак А., 2013*

чують її розвиток, становлення й перетворення на дорослу частину суспільства. Унаслідок свого положення діти потребують особливого підходу та соціального захисту. У міжнародних стандартах існує положення, відповідно до якого у світі й у кожній державі, зокрема, потрібна окрема система судочинства стосовно дітей, тобто існування та функціонування ювенальної юстиції. Тому в нашому дослідженні звернемося до аналізу фундаментальних питань мети, принципів і завдань ювенальної юстиції стосовно українського контексту.

Формулювання мети та завдань статті. У статті ми прагнули визначити мету, принципи та завдання ювенальної юстиції як особливої форми.

Завдання статті: 1) визначення нормативно-правової бази запровадження ювенальної юстиції; 2) характеристика цілей, засад, суб'єктів ювенальної юстиції; 3) аналіз деяких стереотипів у ставленні до вказаного інституту; 4) оцінка перспектив і способів запровадження ювенальної юстиції в нашій країні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У п. 3 ст. 40 Конвенції про права дитини (1989 р.) підкреслюється, що «...держави-учасниці прагнуть сприяти встановленню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні» [3].

Саме це положення стає міжнародно-правовою основою для формування державної політики України у сфері створення системи ювенальної юстиції. У мінімальних стандартних правилах ООН, які торкаються чинення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила 1985 р.), відзначається: «…за вчинення правопорушень, які караються за законом держави, неповнолітні повинні притягуватися до відповідальності, яка відрізняється від відповідальності повнолітніх осіб…» [9, с. 32].

У світовій практиці доведено, що суддя, який засудив дорослого злочинця, не може судити неповнолітнього.

Ситуація в Україні склалася так, що один і той самий суддя розглядає справи і дітей, і дорослих. А це означає, що українська судова система є недосконалою. Тому у зв'язку з нестачею уваги до проблем неповнолітніх та за відсутності спеціальних підходів до цієї категорії громадян у національному судочинстві, а також із метою врахування міжнародних стандартів у цій сфері в Україні кілька років тому розпочато процес створення юстиції спеціально для неповнолітніх – ювенальної юстиції.

Наявна в нашій державі системна роз'єднаність діючих державних інститутів, які займаються проблемами неповнолітніх, не дає змоги досягти позитивних результатів у зниженні рівня злочинності серед неповнолітніх й у сфері захисту дитини від кримінального середовища. Подолання такого стану речей можливе при об'єднанні зусиль різних державних органів та структур, а також громадських організацій у єдиному векторі цілісної системи ювенальної юстиції. Шлях до такої юстиції, яка включає ювенальні суди, спеціалізовану адвокатуру, самостійну систему слідчих апаратів, виховні заклади, соціальні органи й заклади утворення, які займаються вихованням важких підлітків, вимагає вже на сучасному етапі вирішення багатьох практичних і теоретичних питань. Основне з них торкається створення судів у справах неповнолітніх як центрального елементу ювенальної юстиції.

Етимологічно термін «ювенальний» бере свій початок від латинського слова *juvenis (junior)*, що означає «молодий, юний», а також «молода людина», юнак, дівчина.

Розглядаючи елементи ювенальної юстиції, важливо визначити, що ж саме слід розуміти під самою ювенальної юстицією. Серед учених і практиків досі немає єдиної думки про те, яке місце займає ювенальна юстиція в системі протидії злочинності неповнолітніх. Одні автори вважають, що ювенальна юстиція – це елемент системи профілактики, інші стверджують: профілактика входить у ювенальну юстицію. Так, С. М. Апатенко вважає, що ювенальна юстиція – це спеціальна система взаємодіючих інститутів, які займаються захистом прав та інтересів неповнолітніх, профілактикою дитячої безпритульності, бездоглядності й правопорушень неповнолітніх [5, с. 15].

Деякі автори ототожнюють поняття ювенальної юстиції з ювенальним судом. Зокрема, А. В. Ліхтенштейн уважає, що «ювенальна юстиція являє собою судову систему, що здійснює правосуддя в справах про неповнолітніх і має завдання судового захисту прав та законних інтересів неповнолітніх і судового розгляду справ про правопорушення й злочини неповнолітніх» [10, с. 64].

Правові та соціальні основи ювенальної юстиції повинні перебувати в постійній взаємодії, яка становить механізм захисту прав дитини. Під ним слід розуміти систему соціальних і правових засобів, які застосовуються для забезпечення реалізації його прав.

Отже, у поняття ювенальної юстиції потрібно вкладати як правову, так і соціальну основи, оскільки правові норми, які торкаються неповнолітніх, установлюються, виходячи з особливостей неповнолітньої особи, які досліджуються соціальними працівниками.

Потрібно відзначити, що ювенальну юстицію відрізняють такі специфічні принципи, яких немає в жодному інституті права [7, с. 54]:

– переважно охоронна орієнтація;

– соціальна насиченість;

– максимальна індивідуалізація судового процесу.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що мета ювенальної юстиції – не покарання як таке, а виховання молодих людей через скорочення шкідливого впливу на дітей і підлітків чинника залучення їх у кримінальне судочинство.

Під час характеристики ювенальної юстиції потрібно виділяти декілька аспектів:

– по-перше, ювенальна юстиція – система державних органів, чия діяльність спрямована на захист прав і законних інтересів неповнолітніх, серед яких провідне місце займають ювенальні суди;

– по-друге, у ній є специфічні принципи, на яких ґрунтуються судові органи, здійснюючи кримінальне правосуддя стосовно неповнолітніх;

– по-третє, існує певний механізм, за допомогою якого державні органи здійснюють захист прав дитини;

– по-четверте, для неї обов'язкова взаємодія судових органів із різними соціальними службами допомоги дітям і підліткам [12, с. 36].

У юридичній науці й практиці правосуддя в справах неповнолітніх традиційно оцінюється з двох позицій: як інструмент боротьби зі злочинністю серед молоді та підлітків і як засіб охорони прав та законних інтересів неповнолітніх, їх захисту від несприятливих умов життя й виховання. Ці два підходи відображають зміст і цілі ювенальної юстиції. Оскільки на практиці вони не розділяються між собою, це приводить у певному значенні до стирання межі між функціями судового захисту й завданнями боротьби зі злочинністю.

Зміст і мета ювенальної юстиції – це збереження або реабілітація особи дитини при усвідомленій невідворотності покарання за скоєне [4, с. 26].

Основним призначенням ювенальної юстиції є попередження правопорушень і виховний вплив на підлітка задля повернення юного правопорушника в суспільство. А методи й способи, які вона використовує під час реалізації цієї стратегії, залишаться незмінними – це виявлення причин злочинності підлітків, профілактика.

Основне завдання ювенальної юстиції полягає в тому, щоб вивести неповнолітніх із загальної системи каральної юстиції. Саме на це спрямовані положення численних міжнародних договорів, учасником яких є Україна. Відповідно до загальновизнаних стандартів розгляд справи про злочин, здійснений підлітком, повинен здійснюватися після спеціальної попередньої підготовки за участю психологів і соціальних працівників. Судове засідання також має проходити в спеціально створеній обстановці, яка забезпечує підліткові психологічний комфорт і виключає репресивний тиск на його психіку [11, с. 36].

Суспільно значущі *функції ювенальної юстиції* можна розділити на загальні, тобто характерні для всього правосуддя загалом, і специфічні, пов'язані з її особливим об'єктом.

До загальних функцій можна віднести:

– забезпечення законності й обґрунтованості винесених правових ухвал і їх виконання;

– відновлення соціальних стосунків, порушених у результаті злочину;

– виховний вплив на неповнолітніх правопорушників.

Специфічними функціями вважають:

– забезпечення максимально можливою мірою справедливості будь-якого правового рішення стосовно неповнолітніх;

– захист прав і законних інтересів неповнолітніх при розгляді справи, обумовлений тим, що держава бере на себе функцію захисту материнства й дитинства;

– ресоціалізація неповнолітніх, схильних до ризику випадання з позитивної соціалізації;

– посилення опікунської потенціалу місцевих громад у профілактично-реабілітаційній роботі та тим самим – розвиток громадянського суспільства, обмеження поля дії каральних технологій за рахунок розвитку можливостей місцевих співтовариств до участі в неформальному соціальному контролі [8, с. 42].

У міжнародно-правових документах, які мають як обов'язкову, так і необов'язкову силу, правосуддя стосовно неповнолітніх і пов'язані з ним галузі (такі, як профілактика злочинності й умови утримання під вартою) регулюються положеннями, детальний характер яких не має аналогів у сфері захисту прав дітей.

Основні діючі норми, які стосуються безпосередньо дітей, містяться в таких документах, як:

– Конвенція про права дитини 1989 р., що до кінця 1997 р. була ратифікована всіма країнами, за винятком Сполучених Штатів Америки й Сомалі;

– мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), 1985 р. (далі в тексті – «Пекінські правила»);

– правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р. (далі в тексті – «Правила»);

– керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Керівні принципи, прийняті в Ер-Ріяді) 1990 р. (далі в тексті - Ер-Ріядські керівні принципи);

– керівні принципи щодо дій в інтересах дітей у системі кримінального правосуддя (Відень, 1997 р.) [6, с. 37].

Нині у світі існують приклади створення низки органів, які заміщають формальні суди й уповноважених розглядати справи підлітків, котрі вчинили не дуже серйозні правопорушення та зізналися в їх здійсненні.

Це, наприклад, добре відома система «Слухань у справах дітей» у Шотландії. У 1991 р. у Вага-Ваге (Австралія), організовано досить ефективну «Програму запобігання правопорушенням неповнолітніх», відповідно до якої поліція направляє справи більшості малолітніх правопорушників на розгляд за допомогою посередників, при чому присутні потерпілі, сам порушник і його батьки, соціальні працівники й співробітники правоохоронних органів. На Філіппінах існує система посередництва, спрямована на дружнє врегулювання конфлікту через максимальне використання системи здійснення правосуддя в сільській громаді. Система соціального забезпечення широко задіяна і в країнах Латинської Америки. У Південній Африці виник цілий ряд новаторських програм.

Проаналізуємо *основну тезу критиків ювенальної юстиції* – твердження про те, що юстиція «відбирає» дітей із сім'ї.

Воно є абсолютно абсурдним, оскільки метою ювенальної юстиції жодним чином не є позбавлення батьківських прав («відбирання дітей»). І наведення окремих прикладів, які не характерні для системи ювенальної юстиції, жодним чином її не визначають, а мають місце і зараз, до її уведення; вони, зрештою, узагалі не мають ніякого стосунку до ювенальної юстиції. Сімейним кодексом України передбачено чіткий і вичерпний перелік випадків можливості позбавлення батьківських прав, і зміни до нього навряд чи вноситимуться, зокрема й гіпотетичним законом про ювенальну юстицію.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Інформування суспільства про переваги та ризики впровадження ювенальної юстиції повинне носити об'єктивний, усебічний характер.

Отже, *ювенальна юстиція* – це заснована на специфічних принципах особлива система захисту прав неповнолітніх, яка включає в себе сукупність державних органів, діяльність яких здійснюється спільно з відповідними методико-психологічними, соціальними службами допомоги дітям і підліткам за допомогою механізму захисту прав дитини, які застосовуються для забезпечення реалізації її прав.

Основна мета ювенальної юстиції – виховання неповнолітніх через зменшення шкідливого впливу на них чинника залучення в кримінальне судочинство. Очевидно, що відмітною ознакою ювенальної юстиції є пріоритет інтересів розвитку особистості неповнолітнього та його соціалізація.

Теперішній час – важливіший етап уведення системи ювенальної юстиції в Україні, мета й завдання існування якої – забезпечення прав дитини, у цілому її цивільних (сімейних, житлових) і її захист від кримінального переслідування, у кримінальному процесі, керуючись принципом верховенства права, застосовуючи реституційний підхід і відновне правосуддя.

Джерела та література

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».
2. Указ Президента Украины № 597/2011 «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»
3. Конвенція про права дитини Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року. Набула чинності 2 вересня 1990 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/documen/convents/childcon.htm
4. Права дітей : зб. док. Ради Європи та Організації Об'єднаних націй (переклад з англ.). Серія «Права людини». – СПб. : Упорядник – Громадська правозахисна організація «Громадський контроль», 2002.
5. Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі Прийнято резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/documen/
6. Відновне правосуддя для неповнолітніх та соціальна робота (від проектів до практики) : збірник / заг. ред. Т. І. Марголіна, Л. А. Соболєва. – Перм, 2006.
7. Золотих В. Організаційні аспекти вдосконалення правосуддя щодо неповнолітніх / В. Золотих // Соціальна педагогіка. – 2006. – № 2.
8. Предеіна І. В. Правові та теоретичні засади розвитку ювенальної юстиції в Росії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / І. В. Предеіна. – Саратов, 2005.
9. Пудовочкін Ю. Є. Ювенальне кримінальне право: теоретико-методологічні та історико-правові аспекти / Ю. Є. Пудовочкін. – М. : Глобус, 2001.
10. Хамфрис Н. Воспитательный аспект кабинетного правосудия во Франции / Н. Хамфрис // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России / под ред. М. Г. Флямера. – М., 2010.
11. Шилов Н. К. Ювенальная юстиция: проблемы и перспективы / Н. К. Шилов // Социальная ситуацияв российском обществе и проблемы профилактики правонарушений несовершеннолетних : сб. ст. / под ред. Е. А. Вороновой. – СПб., 2002
12. Ювенальне право : підруч. для вузів / за ред. А. В. Заряєва, В. Д. Малкова. – М. : ЗАТ Юстіцінформ, 2005.

Гусак А. Цель, принципы и задания ювенальной юстиции. В статье анализируется понятие ювенальной юстиции. Её целью является не наказание как таковое, а воспитание молодых людей путём сокращения вредного влияния на детей и подростков фактора привлечения их в криминальное судопроизводство. Определяются принципы, подаётся характеристика аспектов ювенальной юстиции. Содержание и цель ювенальной юстиции определяются как сохранение или реабилитация ребёнка при осознанной неотвратимости наказания за содеянное. Проанализирован основной тезис критиков ювенальной юстиции – утверждение о том, что юстиция «отбирает» детей из семьи. Очевидно, что отличительным признаком ювенальной юстиции является приоритет интересов развития личности несовершеннолетнего и его социализация. Настоящее время является важным этапом введения системы ювенальной юстиции в Украине, целью и заданием существования которой должно быть обеспечение прав ребенка в целом (семейных, жилищных) и его защита от криминального преследования, в криминальном процессе, руководствуясь принципом верховенства права, применяя реституционный подход и восстановительное правосудие.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, защита ребёнка, воспитания молодых людей, реабилитация личности.

Husak A. Goals, Principles and Targets of Juvenile Justice. The article examines the concept of juvenile justice. The main goal of juvenile justice is education of the young people by reducing the harmful effects on children and youths and the minimization of taking them to criminal proceedings rather than punishment. The author defines the principles and norms of juvenile justice. The main goal of juvenile justice is rehabilitation of the youths by understanding of the punishment inevitability for criminal actions. The core thesis of juvenile justice opponents is that justice takes away the juveniles from the families. It is obvious that the distinguishing mark of juvenile justice is the priority of the juvenile individual development as well as his socialization. Nowadays is the relevant time for juvenile justice administration in Ukraine. Its main goal is enforcement of juvenile civil rights on the whole (family and housing rights) as well as preventing the juvenile criminal prosecution according to the rule of law and restorative justice system.

Key words: juvenile justice, juvenile protection, education of young people, rehabilitation.